

Småland
Härlands sv

d. Håkansson.

1920

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2878

1

Tröskning på 1860-talet.

I mitt föräldrahem gick vi ut på logen kl. fyra på morgonen. Som lyse använde vi trätjära, som vi öste i ett gammalt strykjärn, vilket var fastsatt i en plankbit med den spetsiga ändan neråt och stod i en s.k. "skrunta" i ett hörn av logen. Som veke hade vi en linnetrasa. Det lyste rätt så bra men rök förfärligt och var så eldsfärligt, att vi ibland måste kasta ut både "skruntan" och "lysehunnen" i snön. Om en främmande pojk kom in på logen, så kunde han få "känna lokatten" som tillgick så, att man lade "pläjlen" (slagan) om halsen på honom och klämde honom därmed lite grand.

Arvid

Arvid

Arvid

1930

Mynd. Greta Nilsson

Arvid

Per Aug. Bengtson

f. 1853 i Arvid

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2878

2

Lucianatten.

Om kvinnorna sutto uppe och spunno efter klockan tolv om "Lusenatt" och sedan gingo och lade sig att sova utan att först ha tagit av "snoen" (Linan) på hjulet, så började det att gå fram och tillbaka men ej runt, utan att någon människa rörde spinnrocken. Man trodde, att det var tomtar, som voro orsak till detta.

2878

3

Julkronor.

I min barndom såg jag i somliga stugor i Almundsryd att man vid jul hade hängt upp en krona mitt under takduken över julbordet. Dessa kronor voro gjorda av svinborst, som man bundit i små buntar samt vaxat dem och bundit fast dem vid en ring, från vilken tre eller fyra trådar gingo till den tråd med vilken kronan var fäst i taket.

2878 ^{H.}

4

Juldagen.

En bonde i Gässemåla, som kallades "Höne-Johan" brukade att skjuta skator på juldagen. På samma dag trodde man att de började bygga sina bon.

Det var mycket vanligt på 1860-talet att "Skätta" skator på juldagen, d.v.s. skrämma dem från en plats till en annan. Man trodde, att man då skulle bli kvickfotad som de under det kommande året.

2878

5

Julottan.

Jag hörde omtalas i min ungdom, att Pelle i Bodahylte brukade skuffa blekingar i bålet framför sockenstugan där tångastumparna brunno, och att han en gång kom så sent in i kyrkan uppe på läktaren, att man hade redan hunnit sjunga halva psalmen 55, men då sade han till en kamrat, som var med honom: "Ta au de tröjena, så ska vi snart sjunga fatt dom", och sen togo de av sig tröjorna och sjöngo, så att de både sjöngo fatt och förbi de andra och voro färdiga med psalmen förrän den övriga församlingen.

Småland
Allbo
Härlunda, Brändetorp
upps. år 1930

Upps. av Gert Hakansson
Förstenaåla, Almnäsby
var av husbyggnad
född 1853 i
Gässaåla

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2878

6

Annandagen.

Då man tog ut gödseln ur ladugården på annan-
dagens otte, så måste man lägga den på ett ställe på gödselhögen,
ty då kommer kreaturen att följas åt på betet under det kommande
året, och även kommo de hem på en gång om kvällarna, men det gjor-
de de icke, om man kastade gödseln hit och dit.

2878

7

Farängladagen.

Då jag en gång på 1880-talet körde hem ett lass ved på tredjedag jul i Brändetorp, så kom min torpare "Lia-Svennen" och sade: "Att du vill va ute å arbeta i dag, vet du inte att dä ä "farängladan" å att dä allti bruka å ske olöcka för dem som arbeta den dan".

Sockenskräddare och deras arbete.

En torpare i Brändetorp, Johannes Hagström, som varit sockenskräddare i Almundsryd på 1860-talet, har berättat, att då han var i skräddarelära i sin ungdom hos en mästare i Stockholm, så var där så sträng ordning, att om någon av lärpojarna släppte en "fis" (väder) inne i verkstaden, så fingo de plikta tre skilling för en "brakskit" (högljudd) och sex skilling för en "smygare" (ljudlös).

Sedan han där avlagt sitt gesällprov, blev han efter några år sockenskräddare i Almundsryd. Det var endast en äretitel, och han hade ingen särskild lön därför, men han var skyldig att efter anmodan komma hem till bönderna för att sy vad de behövde i klädväg. Han hade vanligen tre "syherar" (lärpojkar) med sig, då han kom till en gård för att sy. De buro då

med sig ett pressjärn, en skräddaresax och några synålar och en kritbit. Då de skulle börja arbetet, så lade mor i huset fram en packe hemvävt vadmal, en dito hemvävd "närking", en blaggarnsväv, begagnade kjolar till foder, ett par hemspunnen "sytråd" av lintågor, vax m.m. Så sprätte man ut knapparna av de gamla utslitna kläderna för att använde dem till de nya, och dessa knappar voro så starka, att de mycket väl kunde användas många gånger om. Till tröja och väst användes vanligen pärlemorknappar, som kallades marmorknappar, i byxorna användes mässingsknappar. Så sattes en sotig järngryta mitt på golvet, därpå talgades en del av sytrådgarnet och sedan fingo skräddarna draga den runt grytan till dess att den blev svart, och därpå vaxades den och var så färdig att användas. Så tog mästaren mått av dem som skulle ha nya kläder till jul, och så klippte han ut tyg till dem, varefter "syherarna" fingo ta på syringarna, träda nålar och sy för hand, ty några maskiner hade man icke på den tiden. Emedan skräddaren och hans "syherar" fingo mat och logi, så blev "sömnadalönen" ganska billig. De lystes om kvällarna med spingade björkstickor i en stickstake, vilken vanligen en av gårdens pojkar eller far själv fick se efter. På den tiden sydde skräddare även kläder åt kvinnfolken isynnerhet s.k. kapprockar. Hagström uppköpte även getskinn, som han vitgarvade och sydde sedan getskinnspälsar till avsalu. Han garvade även fårskinn åt bönderna och sydde sedan

9,
2878
9

fårskinnsfällar åt dem, som behövde sådana.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2878

10

Skriv endast på denna sida!

///
2878

11

Fäslakt på 1860-talet.

I Gässemåla slaktades fäkreatur hos en bonde, som kallades "Höne-Håkan" inne i hans ryggåsstuga. De bedövades något genom ett slag i pannan med en yxa, varpå de uppristades i halsen, där man tog ut "moalösen" (matstrupen) och band en sytråd om den, så att djuret inte skulle "skjuta upp" innehållet i magen, därpå avskuros halspulsådrorna, så att blodet kunde uppsamlas i en kopparbunke. Under tiden sparkade djuret och måste hållas. Därefter flåddes djuret och upphängdes i kronstången, sedan tog man ut innehållet i magen och bröstet samt styckade djuret.

2878

12

Knektens julakost.

Då knekten kom på julafton för att hämta sin julakost fick han först mat och brännvin omkring 3 eller 4 supar, och sen fick han julakost med sig hem, 1 kaka siktebröd, 1 liten ost, 1 talgljus, 1 "höravred" och 50 öre i pengar såsom lön.

Jag minns en knekt, som tjänte för Gässemåla rote. Han fick så mycket brännvin hos rotebönderna, då han kom på julafton, för att hämta julakosten, att han icke kunde gå hem utan att stupa omkull här och där. Detta visste han förut och därför hade han, som även var träskomakare, yxat till en alebit, omkring en halv aln lång, i vilken han borrar lika många hål, som där fanns bönder i roten, och i dessa hål satte han ner de talgljus, som han skulle ha av dem till jul. Denna träbit bar han i ett snöre över axeln, och sen bröt han inte av de ömtåliga lju-

sen, om han gick hem på alla fyra eller satte aldrig så många "rovor". Den mera hållbara julakosten hade han i en påse på ryggen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10.
2878

13

2878

14

Julottan.

Då jag gick till julottan i Almundsryd omkr. 1860, såg jag en och annan storbonde komma ridande. De sutto i ridsadlar med stigbyglar, och hästarnas långa svansar voro upp- bundna i en knut, troligen för att se bättre ut.

15.
2878

15

Storsupare.

På 1860-talet funnos i Almundsryd tre stycken knektar, som under julhelgen plögade gå från den ena stugan till den andra och supa, så länge det fanns något kvar av julabrännvinet. De voro icke alltid välkomna hos bönderna, vilket man kan förstå av de öknamn, som de fått. De kallades för "Bang-horehunn", "Storm-fyllehunn" och "Flagg-sulten" därför att Bang var en väldig kvinnotjusare, Storm en storsupare och Flagg en ovanlig storätare.

Sonland
Hilbo
Hörsunda, Brandstorp
Mjöl, 1930

Mjöl, 1930
Gustaf Erik Eriksson
Hörsunda
Hörsunda, Brandstorp
Född 1853. i Hörsunda
Almundbygd

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

16.
2878

16

Jullekar.

Då fullvuxna pojkar voro tillsammans i min ungdom i slutet av 1860-talet under julhelgen, brukade de roa sig med lekar av olika slag. En sådan lek kallades att "skära hackelse till hunnen". Det gick till så, att en av pojkarna fick stå och hålla sig i dörrhandtaget inne i stugan, varpå en annan pojke höll i hans högra fot och lyfte upp benet samt stötte hans knä i dörren, så länge de tyckte det var roligt.

En annan lek hette "Markus och Lukas". Den tillgick så, att man band en näsduk för ögonen på en av pojkarna, och så skulle en annan pojke vara med. Bägge lågo på knä på golvet och höllo med vänstra handen i en näsduk för att ej komma för långt ifrån varandra. Då skulle den, som hade näsduken för ögonen säga: "Här är Markus, var ä Lukas, vill du känna min filidask?"

Den andre skulle då svara: "Ja". Sedan försökte den, som hade näsduken för ögonen, att slå till den andre med knytnäven i huvudet, men då denne vek undan för slaget, så kunde den, som slog, ibland slå näven i golvet, men om han lyckades träffa den andre, så fick denne näsduken för ögonen och fick försöka att slå igen på samma sätt.

Ibland brukade pojkarna roa sig med att "dra fingerkrok", då två av dem satte sig, en på vardera sidan om ett bord, och det hände då de voro jämnstarka, att ingen ville ge efter, att de drogo så att blodet stack ut under naglarna.

Att "kränga haraskinn" tillgick så, att man fattade med båda händerna om kronstången samt satte upp fötterna emellan händerna under stången och kröp så igenom samt därpå tillbaka igen.

Att "lyfta på mast" förekom även. Då lade en av pojkarna sig raklång på golvet och en annan fattade med hopknäppa händer under hans knäveck samt försökte att lyfta upp honom framför sig, vilket icke alltid lyckades.

Att "lyfta på fyrvedsrot" gick så till, att en pojk satte sig på golvet med benen i kors och höll med en hand i vardera tåspetsen på krökstövlarna, varpå en av de starkaste pojkarna fattade honom om livet under armarna bakifrån samt försökte lyfta honom över sin vänstra axel, vilket var nästan omöj-

ligt, om den andre ryckte till, då han var i jämnhöjd med axeln. Om det lyckades, så föll den, som blev kastad över axeln, ned som en säck på det hårda golvet.

En annan lek kallades att "spänna körke". Den tillgick så, att man band en näsduk för ögonen på en av pojkarna, som sedan fick stå framåtlutad med händerna på knäna. De andra stodo i en hög bakom honom, och en av dem gav honom ett kraftigt slag med sin flata hand i ändan. Då måste han gissa namnet på den, som slagit honom. Gissade han rätt, så fick denne häsduken för ögonen, och denne fick då gå igenom likadant, men gissade han fel, så kunde han få så många slag, innan han lyckades gissa rätt, att han kände det långt efteråt.

18.

2878

18

19
2878

19

Årsgång.

Då man hör en person säga: "Det beror mycket på årsgången hurudant korn det skall bli", så menar han därmed, att om det blir tjänlig väderlek under sommaren, så blir kornet bra, annars blir det dåligt. Men om han säger: "Förr i tiden fanns det de som gingo årsgång om julanatt", så menar han därmed något helt annat. De som gingo årsgång kunde få se råttor, som drogo hölass, om det skulle bli bra höskörd under det kommande året, samt möta liktåg, om det skulle bli dödsfall i orten under det kommande året.

Inåland
Måbo lsd.
Stårlunda fm.

Uppst. av G. Håkansson
1930. Skogsräddning

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

20.
2878

20

Odens jakt.

Min far har talat om, att han en gång var ute och gick tidigt på ottan en "Lucenatt", på en väg i Långajömåla i närheten av Kroksjön. Då fick han höra ett par hundar skälla inne i skogen, som om de jagat ett viltbråd, och strax därpå fick han se två svarta hundar, som voro hopkopplade med skramlande kedjor, komma spingande. Far gick åt sidan, då de rusade förbi, och strax därefter hörde han ett skratt i närheten, och en stund därefter fick han se en gammal man komma ridande på vägen. Över hans vänstra axel hängde en kvinna, som han höll i hårflätan. Bredvid hästen sprungo de två svarta hundarna, på vilka tungan hängde ut ur munnen. Far trodde då, att det var Oden, som varit ute och jagat samt även skjutet en "skosnua" (skogsrå).

21.
2878

21

Staffansotte.

Min mor som är född i Härlunda 1835 har ta-
lat om, att i början på 1800-talet, brukade de unga männen i
socknen rida Staffansotte till bron vid "Elshultabäcken" därför
att bäcken nedanför bron vid Ellagölshult rinner ett stycke mot
norr.

da.

2878

22

Julhalmen.

Min mor har talat om, att i hennes barndom
bar man in halm i stugorna i Härlunda på julafton. Halmen brëddes
ut på golvet och alla skulle ligga och sova i halmen på golvet
om julnatten.

23.

2878

23

Julafton.

Min mor brukade på julafton taga litet mat av varje slag på julbordet och tugga tre tuggor därav, vilka hon lade på en trätallrik på bordet och välvde en träsked över. Nästa morgon gav hon dem åt hönsen, så att höken inte skulle ta dem, då de kommo ut.

24/
2878

24

Vättaljus.

I den stuga i Härlunda, där jag är född, såg jag att min mor ~~KUKKÅÅ~~ hade små gulvita, blanka ljus, som det inte var någon veke uti, men som ändå kunde brinna. Hon kallade dem för vättaljus och hon tände ett sådant på varje julafton för att röka ut de onda väsen, som ville komma in i husen vid jul eller andra stora högtider. Sådana ljus röka och luktade mycket illa samt smattrade, då de brunno. Jag tror att de voro stöpta, men vad det var av för ämnen, vet jag icke.

25
2878

25

Hur "Spele-Bengten" lärde sig "Älvaleken".

På 1860-talet bodde en vida känd fiolspelare, som kallades Spele-Bengten, på ett torpställe invid vägen emellan Ellagölshult och Brändetorp i Härlunda socken. Han hade fått lust att lära sig en lek som kallades "Älvaleken", och därför gick han till en klok gubbe, som sade till honom, att om han ginge till en sjö i närheten en torsdags kväll och lade sin fiol - vilken han först skulle märka genom att binda ett hårstrå om en av strängarna, så att det icke syntes - på en sten vid sjökanten, så skulle Näcken komma upp ur sjön om natten och lägga sin fiol bredvid på stenen. Före soluppgången skulle sedan Bengt gå dit igen fastande och tigande för att hämta sin fiol, men då fick han icke taga fel, så att han toge Näckens fiol, ty då finge Näcken makt över honom. Bengt gjorde som den kloke lärt honom, och då han kom till sjön i morgongryningen, så låg där två fioler på stenen

Skriv endast på denna sida!

26.

2878

26

Abn

som voro så lika varandra ~~KOMMUNIK~~ att det inte var mer än ett
hårstrå om en av strängarna som skilde dem åt, och den tog han.
Då kom Näcken, som liknade en gammal vitskäggig gubbe, upp ur
sjön och tog sin fiol och satte sig på stenen och spelade en lek
som Bengt aldrig hört förut, och det var "älvaleken". På så sätt
lärde sig Bengt att spela den, men hanspelade den aldrig, då han
var nykter, ty då han gjorde det, så gick det bra att spela de
tio repriserna, men då han "drog till" med den elfte - ty den
bestod av elva -så började icke blott alla de personer, som voro
närvarande, om de voro än så gamla och "styvbenta" att dansa utan
även så många stolar, som funnos i rummet, och om han då lade ifrån
sig fiolen på ett bord, så spelade den av sig själv, till dess
att någon person skar av strängarna med en kniv.

27.
2878

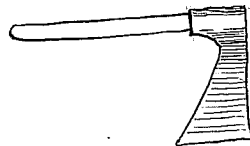
27

Härlunda fornlämningar.

Vid Amundshylte gård har legat en sten vid en grushåla med en inhuggen skrift, som ingen kunnat tyda.

I närheten av sjön Krampen har man för många år sedan funnit en jordsten med en ristning, som man ansett vara runor, men den är nu så övervuxen med ljung eller mossor, att den är svår att återfinna.

På Krampanäs har man en gång för några år sedan vid dikesgrävning funnit en yxa av järn djupt ner i jorden, vars form framgår av denna teckning.

Skriv endast på denna sida!

2878

28

De dödas julotta.

Min mor, som var född i Ellagölshult i Härlunda 1823, har talat om, att en gång på 1830-talet, skulle klockaren i Härlunda gå till kyrkan tidigt på julmorgonen, men han råkade komma så tidigt, att de döda just då höllo sin julotta i kyrkan, vilken man plögade kalla "gastatjänsten". Då fick han se en kvinna, som en kort tid förut dött i barnsäng efter att ha fått tvillingar, som också dött, sitta och gråta på en gravkulle utanför den upplysta kyrkan. Han kände igen henne, hon kallades på sin tid för "Sissabill", därför att hon bott i Billarp, och han frågade henne: "Varför sitter du här och gråter?" Då svarade hon: "Jag gråter, därför att jag inte fick gå in i kyrkan, då de andra gingo in, ty jag dog, innan jag blev kyrkotagen". Därpå försvann hon, och en stund därefter släcktes ljusen i kyrkan, och först

då vågade han att låsa upp dörren och gå dit in.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2878

29

Skriv endast på denna sida!

Julgåvor till hustomten.

Min farmor, född i Härlunda omkring 1840, död omkring 1920, har talat om, att på en gård i Krampmåla bodde på 1860-talet en bonde, som kallades "Sammel". Denne hade en hustomte, som var huset till stor nytta. Min farmor, som bodde på ett torp i närheten, såg tomten en gång, då han med en rödluva på huvudet och en påse på ryggen klättrade över logbalken in på logen. Troligen hade han säd i påsen, som han burit dit från en annan gård. De som lågo vakna om nätterna i huset kunde höra, att han skottade säd uppe på loftet, och hur mycket säd man än lät mala, så var det ändå fullt på loftet. Då någon i huset skulle hämta fläsk i karet uppe på loftet, så kunde de hitta fläskstycken med svartfläckig svål, även om de endast slaktat helvita grisar i den gården.

För alla dessa tjänster lät Sammel sticka
Skriv endast på denna sida!

en ny röd luva åt tomten, och även lät han en av socknens skomakare "Sumpa+Pettern" sy ett par skor åt tomten till varje jul. Då skomakaren ju icke kom åt att taga mått av tomtens fötter, så kunde skorna ibland bli litet större och ibland smärre, men de måtte passat ändå, ty då den nya luvan och de nya skorna sattes uppe på loftet på julafton tillika med ett litet fat med "vitgröt", så var alltsammans borta, då man kom upp där nästa gång. Dörrarna fingo aldrig vara låsta om nätterna, därför att tomten ville gå ut och in i huset nattetid.

28750/1

31

Spåland
Mlbo
Rudunda ^{ca} ~~Handtopp~~
1730

1735 Gudst. Håkan
Hörsåsen
Ver. 25 Maj 1853
1853 i
Gävemåla
1 Almsdyd

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2878 ³⁴

32

Tröskning.

Då tröskningen var avslutad, skulle tröskekarlarna ha "tröskegröt" samt de torpare, som gjort dagsverken hos bonden en brödkaka. Då man tröskade det sista lägget brukade man lägga märke till om nekarna blevo udda eller jämna. Blev det jämna, så blev skörden lika bra året efter, men blev det udda, så blev skörden bättre nästa år.

*Sm
all
1930*

2878

33.

33

Julharen.

Gamla jägare brukade ofta jaga harar på jul-
afton. Om de lyckades skjuta en hare den dagen, så kallades den
för en "julhare" och då skulle den ätas upp till middag på annan-
dagen.

Om vädret passade att skjuta orrar för bulvan,
så försökte man även att ta en "julorre".